

KS. JÓZEF STALA
ELŻBIETA OSEWSKA

DOŚWIADCZENIA DZIECKA ZWIĄZANE Z PRZYRODĄ WYRAŻONE W MODLITWIE

Małe dziecko jest naturalnym odkrywcą. Lubi wszystko poznawać, docierać do tego, co jest dla niego nieznanne, dotykać, sprawdzać, smakować. Świat przyrody jest dla dziecka niczym ląd dla podróżników, których nie ma na mapach, gdyż nie zostały jeszcze odkryte. Wychodząc poza obręb domu, dziecko zauważa, że istnieją inne elementy, zupełnie odmienne od przedmiotów spotykanych we wnętrzu domu. Bardzo imponują mu wielkie, potężne drzewa, zadziwiają i zaskakują barwami, kształtami kwiaty i inne rośliny, zdumiewają przemiany zachodzące w świecie przyrody, zaskakuje zachowanie zwierząt. Dlatego małe dziecko chce podchodzić, sprawdzać, dotykać i stawiać wiele pytań. Rozpoczyna od pytań dotyczących określenia danego elementu przyrodniczego, stąd częste pytanie: co to jest?, a potem przechodzi do problemów bardziej skomplikowanych: dlaczego ptaki fruwią, a ono nie może? dlaczego drzewa są takie duże, a żaby takie małe? po co rosną kwiaty? kto sprawia, że wszystko wokół się zmienia? Świat przyrody jest dla dzieci w wieku przedszkolnym i w młodszym szkolnym nową, nieznaną, a zarazem porywającą i fascynującą przestrzenią. Dlatego szczególnie w wieku szybkiego rozwoju technologii informacyjnych i koncentracji na świecie wirtualnym potrzeba, aby rodzice, opiekunowie, dziadkowie, szukali miejsc, nawet w dużym mieście, gdzie dziecko może bezpiecz-

Ks. prof. dr hab. JÓZEF STALA – kierownik Katedry Nauk Pedagogiczno-Katechetycznych na Wydziale Teologicznym – Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie; adres do korespondencji: Plac Ojca Świętego Jana Pawła II nr 1, 33-100 Tarnów; e-mail: jozefstala@poczta.onet.pl

Dr hab. ELŻBIETA OSEWSKA, – adiunkt w Instytucie Studiów nad Rodziną UKSW w Warszawie, wykładowca w WSD i Instytucie Teologicznym w Łomży, Katolickim Uniwersytecie w Leuven, Centrum Pastoralno-Katechetycznym „Lumen Vitae” w Brukseli; adres do korespondencji – e-mail: eosewska@wp.pl

nie poznawać przyrodę. W związku z tym w niniejszym artykule podejmujemy zagadnienie podstawowych doświadczeń dziecka w wieku przedszkolnym oraz w pierwszych trzech klasach szkoły podstawowej, które są związane ze światem przyrody, odpowiednio zinterpretowane, a następnie wyrażone w modlitwie¹. Najpierw zostanie przedstawiony świat przyrody jako źródło fascynacji i radości dzieci, a później świat przyrody jako motyw modlitwy uwielbienia i dziękczynienia, by wreszcie ukazać modlitwę jako naturalny element codziennego życia dziecka wzrastającego w rodzinie chrześcijańskiej.

1. ŚWIAT PRZYRODY JAKO ŹRÓDŁO FASCYNACJI I RADOŚCI DZIECKA

Kontakt z naturą jest dla dziecka źródłem wielu przeżyć. Fascynacja słońcem, niebem, liściem, kroplą deszczu, zwierzęciem powoduje wyjście poza siebie, odkrywanie życia jako czegoś przynoszącego przyjemność, dobrego i wartościowego. To z kolei prowadzi do pozytywnego przyjęcia prawdy, że źródło życia znajduje się poza światem i pogłębia postawę wdzięczności². Dlatego ważne jest wskazywanie na Boga jako dawcę życia i świata. Małe dziecko, odkrywając piękno otoczenia, odczuwa potrzebę poznania jego Dawcy – wspaniałego, dobrego Boga, który chciał, aby każdy człowiek cieszył się światem³. W pierwszych rozmowach z dzieckiem na temat piękna przyrody zamiast mówić: „Bóg to stworzył”, lepiej jest powie-

¹ Niniejszy artykuł odwołuje się do wypracowanej przez E. Osewską i ks. J. Stalę koncepcji wychowania religijnego dzieci opartej na umożliwieniu dzieciom podstawowych doświadczeń, ich interpretacji oraz przeniesieniu i wyrażeniu ich w modlitwie i w liturgii. Por. E. Osewska. *Katecheza dzieci w wieku przedszkolnym*. Łomża 2002 s. 72; E. Osewska, J. Stala. *W kierunku katechezy rodzinnej*. Kielce 2003; J. Stala, E. Osewska. *Tarnowska seria podręczników do nauki religii w szkole podstawowej*. W: *Zobowiązani do wiary. Po dwudziestu latach na drodze wyznaczonej przez Jana Pawła II (Tarnów, 9-10 VI 1987)*. Red. J. Stala, J. Królikowski. Tarnów 2008 s. 357-368; ciż. *Optymalny podręcznik do nauki religii w szkole podstawowej*. „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2009 nr 2; ciż. *Nowe podręczniki do nauki religii w szkole podstawowej. Tarnowska seria*. W: *Podręczniki do religii. Sens czy bezsens?* Red. J. Kostorz. Opole 2009.

² Por. J. Stala. *Katecheza dziecka wieku przedszkolnego*. W: *Katechetyka szczegółowa*. Red. J. Stala. Tarnów 2003 s. 19-57; Osewska, Stala. *W kierunku katechezy rodzinnej*; J. Stala, E. Osewska. *Fundamentalne podstawy i obszary katechezy rodzinnej*. Tarnów 2000 s. 97.

³ Por. E. Osewska. *Natura, treść, cele i zadania katechezy dzieci w wieku przedszkolnym*. W: *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2005 s. 299.

dzieć: „Bóg nam to podarował”. W ten sposób dziecko odkryje stworzenie jako dar Boga, za który powinniśmy dziękować⁴. Z tej postawy wdzięczności może się rozwinąć bardziej odpowiedzialny i twórczy stosunek do otoczenia i do rzeczy spotykanych codziennie, jednocześnie w naturalny sposób dziecko łączy codzienne doświadczenia z rzeczywistością wiary, a Bóg staje się nie tylko kimś odległym, kto stworzył świat, ale kimś bliskim, kto troszczy się, opiekuje, kocha i nieustannie obdarowuje swoimi darami⁵.

Gdy rodzice zwracają dziecku uwagę na kwiaty, drzewa, słońce, zwierzęta, podkreślając, że otrzymaliśmy je od Boga, bo nas kocha i chce, abyśmy się nimi cieszyli, utwierdzają dziecko w przekonaniu, że Bóg się o nie troszczy, że jest dobry, wspaniały i wielki. Przeżycie piękna przyrody łączy się wtedy w psychice i duszy dziecka z przeżyciem religijnym. Małe dziecko stopniowo przyjmuje i rozumie, że wszystko, co je otacza, cały świat ma coś wspólnego z wielkim, dobrym, kochającym Bogiem. Stopniowo przyjmuje również postawę opiekuńczą względem otaczającego świata, troszczy się o kwiaty i zwierzęta, nie pozwala ich niszczyć czy męczyć⁶. Ową postawę opiekuńczości można rozwijać u dziecka poprzez różne formy aktywności. Obrazy, ilustracje przedstawiające rośliny, zwierzęta, środowisko, w którym żyją, budzą zainteresowanie, a towarzyszące im słowne formy przekazu (opowiadania, odpowiedzi na pytania itp.) sprzyjają kształtowaniu wrażliwości dziecka, dostrzeganiu w zwierzętach istot żywych, które na swój sposób odczuwają radość, strach, zimno, głód, pragnienie. Dzięki temu dorośli wspierają u dziecka umiłowanie środowiska, empatię, a pośrednio także zainteresowanie źródłem pochodzenia przyrody⁷.

Zabawy konstrukcyjne, takie jak np. wykonanie poidła dla ptaków w upalne dni czy karmnika zimą, również są wyrazem troski o przyrodę. Dziecko chętnie podejmie takie działanie, a wiedząc, że ptaki dają nam dobry Bóg, który pragnie, abyśmy się nimi opiekowali, przeżyje ważne religijne doświadczenie⁸. Także zabawy tematyczne sprzyjają pogłębianiu znajomości przyrody, szacunku do niej i wdzięczności. Dziecko, wcielając się np. w rolę leśnika czy jakiegoś mieszkańca lasu, nie tylko poznaje prawa rządzące lasem, zależności między zwierzętami itp., ale także, przez empa-

⁴ Por. E. Osewska. *Katecheza dzieci w wieku przedszkolnym*. Łomża 2002 s. 24.

⁵ Por. H. Helmchen-Menke. *Bóg podarował nam świat*. Kielce 2005 s. 16.

⁶ Por. H. Wistuba. *Wychowanie religijne małego dziecka w rodzinie*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*. Red. F. Adamski. Kraków 1991 s. 212-213.

⁷ Por. E. Tyralska-Wojtyca. *Wychowanie ekologiczne w przedszkolu*. W: *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2005 s. 134.

⁸ Por. tamże s. 135; E. Hendshke, T.M. Kref. *Chwalimy Boga*. Poznań 1986 s. 152.

tyczne podejście, rozwija w sobie troskę o świat przyrody⁹. Zabawy te pomagają także poznać ład panujący w świecie przyrody. To, że dobry Bóg zsyła ludziom deszcz, słońce, dzięki czemu drzewa mogą rosnąć, dając schronienie i pożywienie małym zwierzętom – wiewiórkom, ptakom, owadom etc., budzi u dziecka wdzięczność względem Stwórcy¹⁰. Harmonia w świecie przyrody jest dla małego dziecka zachwycającym, radosnym przeżyciem. Odwołując się do takich przeżyć należy dziecku ukazać Boga, jako przyczynę sprawczą radości doznawanej na łonie natury. Później o swojej radości dzieci powiedzą dobremu Bogu w modlitwie¹¹.

Każda pora roku niesie z sobą fascynujące „odkrycia” dla kilkulatka. Jesień obfituje w różnorakie „skarby”: kolorowe liście, z których można robić bukiety, kasztany, żołędzie, z których powstają wesole „ludziki” i „zwierzęta”, pyszne owoce, z których ludzie i zwierzęta robią zapasy na zimę. Zimą pada śnieg, a każdy płatek jest piękny i неповtarzalny, można jeździć na sankach, lepić bałwana, grać w śnieżki, woda zmienia się w lód, po którym można się ślizgać. Wiosną wszystko budzi się do życia z zimowego snu. Pąki na drzewach, ozimina, śpiew ptaków, rozwijająca się zieleń są dla dzieci powodem wielkiej radości. Latem dzieci mają okazję poznać kwitnące kwiaty, szumiące drzewa, odmienne zapachy pól i łąk. Mogą również poznawać lasy, jeziora, morza i cieszyć się ciepłem słońca, kąpielami w wodzie, zabawą w piasku na plaży, wędrować po lesie i poznawać znajdujące się tam rośliny i zwierzęta. Świat przyrody jest dla kilkulatka niczym ogromny skarbiec, z którego może wydobywać wciąż nowe, cenne przedmioty i elementy. Różnorodność świata przyrody jest tak wielka, że właściwie nigdy się nie wyczerpie. Trudno bowiem poznać wszystkie gatunki roślin i zwierząt, odkryć wszystkie tereny krajoznawcze, doświadczyć różnych stref klimatycznych. Jeśli wszystkie odkrycia i przeżycia dziecka zostaną odniesione do dobrego Boga Stwórcy, staną się bardzo ważnym doświadczeniem w życiu religijnym dziecka, które będzie owocować w relacji do świata, do ludzi i do Boga¹². Przeżycia związane z przyrodą wymagają jednak dopełnienia krótką interpretacją, udzieloną przez starszych lub powstającą jako rezultat rozmowy z dzieckiem. Nie trzeba długich teologicznych wyjaśnień, przedstawiających, kim jest Bóg, ale jedynie pomoc dziecku

⁹ Por. Tyrańska-Wojtyczka. *Wychowanie ekologiczne w przedszkolu* s. 134-135.

¹⁰ Por. Hendschke, Kreft. *Chwalimy Boga* s. 102, 158.

¹¹ Por. tamże s. 82.

¹² Por. tamże s. 250; J. Stala. *Katecheza rodzinna. Próba teologicznego zarysu zagadnienia*. W: *Rodzina bezcenny dar i zadanie*. Red. J. Stala, E. Osewska. Radom 2006 s. 216.

w opisanu własnymi słowami, kim jest Ten, który obdarowuje je tak wspaniałymi darami. Odkrywając piękno otaczającego świata, dziecko powoli będzie odkrywać również jego Dawcę i uczyć się dziękować Bogu oraz wielbić Go w każdej życiowej sytuacji.

2. ŚWIAT PRZYRODY JAKO MOTYW MODLITWY DZIĘKCZYNIENIA I UWIELBIENIA

Dla dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym wychowwanego w środowisku religijnym bardzo charakterystyczne jest zwracanie się do Boga jako osoby oraz opowiadanie Mu o różnych sytuacjach, historiach i wydarzeniach¹³. Dziecko w wieku przedszkolnym zwraca się do Boga w podobny sposób, jak zwraca się do rodziców, dziadków czy opiekunów. Chce skoncentrować uwagę na tym, co przeżyło, w czym uczestniczyło, co odkryło. Jednocześnie potrzebuje dużo aprobaty w dostrzeżeniu, uznaniu i przyjęciu jego doświadczeń. Oprócz doświadczeń z osobami dorosłych i rówieśników bardzo znaczące są również doświadczenia związane z odkrywaniem najbliższego otoczenia, pokoju, domu, podwórka, swojej miejscowości, a także świata przyrody¹⁴.

Odkrywając poszczególne elementy świata przyrody, dziecko nie tylko wzbogaca swoją wiedzę o otaczającym świecie, ale poznaje, kim jest Bóg jako Dawca darów odkrywanych w świecie przyrody¹⁵. Dlatego w materiałach do nauki religii dzieci w wieku przedszkolnym¹⁶, jak i w podręcznikach do nauki religii dla uczniów klasy I¹⁷, II¹⁸ i III¹⁹ szkoły podstawowej

¹³ Por. R. Ebner. *Bogu mogę wszystko powiedzieć*. Kielce 1999 s. 31; J. Stala, E. Osewska. *Działania wychowawcze w katechezie*. „Tarnowskie Studia Teologiczne” 27/2:2008 s. 29-40.

¹⁴ Por. tamże s. 23-24.

¹⁵ Por. M. Ostrowski. *Ekologia rodziny*. W: *Rodzina bezcenny dar i zadanie*. Red. J. Stala, E. Osewska. Radom 2006 s. 294.

¹⁶ Zob. *Bóg kocha dzieci*. Podręcznik do nauki religii dzieci czteroletnich. Red. E. Osewska, J. Stala. Kielce 2005; *Jestem dzieckiem Bożym*. Podręcznik do nauki religii dzieci pięcioletnich. Red. E. Osewska, J. Stala. Kielce 2005; *Kocham dobrego Boga*. Podręcznik do nauki religii dzieci sześcioletnich. Red. E. Osewska, J. Stala. Kielce 2006.

¹⁷ Zob. *Jesteśmy rodziną Jezusa*. Podręcznik do nauki religii dla ucznia klasy I szkoły podstawowej. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2008.

¹⁸ Zob. *Jezus nas kocha*. Podręcznik do nauki religii dla ucznia klasy II szkoły podstawowej. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2009.

¹⁹ Zob. *Jezus przychodzi do nas we Mszy Świętej*. Podręcznik do nauki religii dla ucznia klasy III szkoły podstawowej. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2010.

pojawiają się odniesienia do świata przyrody, zarówno elementów znajdujących się w bezpośrednim otoczeniu dziecka, roślin doniczkowych, ogrodowych, ptaków i zwierząt domowych, jak i elementów bardziej oddalonych, np. lasów, jezior, rzek, pustyni, gór. Bardzo znaczący jest, zwłaszcza w dzisiejszym, ukierunkowanym na rozwój techniczny świecie, kontakt dziecka ze światem przyrody, które dziecko postrzega zarówno jako wspaniałe, fascynujący, piękny, kolorowy, wesoły, nowy, zaskakujący, kuszący, interesujący, ale też niepewny, podejrzany, groźny, niebezpieczny, zmuszający do obrony lub ucieczki. Współczesne dzieci, które coraz więcej czasu spędzają przed ekranem telewizyjnym lub monitorem komputera, potrzebują kontaktu z przyrodą, odkrywania jej piękna, różnorodności i bogactwa, a także odczytywania śladów Boga na podstawie poszczególnych znaków przyrody. Małe dzieci mogą być zachwycone barwami kwiatów, ruchliwością zwierząt, opadami atmosferycznymi, zmianą temperatury otoczenia. Stąd potrzeba, aby zarówno rodzice, opiekunowie jak i nauczyciele w przedszkolu i w pierwszych klasach szkoły podstawowej inspirowali aktywne odniesienie dziecka do świata przyrody. Dzieci mogą nie tylko obserwować zmiany przyrody, ale pomagać przy sadzeniu kwiatów i ich pielęgnacji, dbać o dokarmianie zwierząt zimą, rozpoznawać liście drzew, głosy ptaków, podlewać rośliny i wykonywać wiele innych czynności, które będą miały charakter zarówno zabawowy, jak i poznawczy. Poprzez odkrywanie różnorodności świata przyrody dziecko poznaje Boga jako dobrego i mądrego Dawcę, który obdarowuje je dlatego, że je kocha. Stąd w materiałach do nauki religii dzieci w wieku przedszkolnym, jak i w podręcznikach do nauki religii dla uczniów pierwszych trzech klas szkoły podstawowej pojawiają się częste odniesienia do świata przyrody i Boga jako jego Dawcy, np. dzieci odkrywają dary Boga w lesie, w górach, nad morzem²⁰, poznają świat roślin²¹ i zwierząt²². Wraz z całą rodziną cieszą się pięknem przyrody i dziękują za nią Bogu²³. Dlatego u podstaw katechezy dzieci w wieku przedszkolnym i pierwszych klasach

²⁰ Por. *Kocham dobrego Boga. Podręcznik do nauki religii dzieci sześciolletnich* s. 12-13; *Bóg kocha dzieci. Podręcznik do nauki religii dzieci czteroletnich* s. 15.

²¹ Por. *Bóg kocha dzieci. Podręcznik do nauki religii dzieci czteroletnich* s. 16; *Jestem dzieckiem Bożym. Podręcznik do nauki religii dzieci pięcioletnich* s. 10-11.

²² Por. *Kocham dobrego Boga. Podręcznik do nauki religii dzieci sześciolletnich* s. 14-15; *Bóg kocha dzieci. Podręcznik do nauki religii dzieci czteroletnich* s. 17; *Jestem dzieckiem Bożym. Podręcznik do nauki religii dzieci pięcioletnich* s. 12-13.

²³ Por. *Jestem dzieckiem Bożym. Podręcznik do nauki religii dzieci pięcioletnich* s. 20-21; *Bóg kocha dzieci. Podręcznik do nauki religii dzieci czteroletnich* s. 20-21; *Jesteśmy rodziną Jezusa. Podręcznik do nauki religii dla ucznia klasy I szkoły podstawowej* s. 44-45, 104-105.

szkoły podstawowej znajduje się przede wszystkim odkrywanie świata jako daru Boga dla wszystkich ludzi oraz Boga jako Dawcy życia i świata.

Oprócz wcześniej wymienionych doświadczeń związanych ze światem zewnętrznym dochodzi jeszcze ogromna ilość konkretnych, zróżnicowanych doświadczeń. Owe doświadczenia są niepoliczalne, gdyż nie można ogarnąć wszystkich elementów zewnętrznego świata odkrywanych przez dzieci²⁴. Treść życia dziecka, przepełniona tak różnorodnymi doświadczeniami, staje się treścią jego modlitwy. Wszystkie doświadczenia mają ogromny wpływ na charakter modlitwy dziecka. Wdzięczność za otrzymane od Boga dary budzi w dziecku pragnienie modlitwy uwielbienia i dziękczynienia. Już kilkuletnie dziecko prawidłowo wdrożone w dziękczynienie za otaczający świat może wypowiadać Bogu swoje „dziękuję”. Ważna w tym względzie jest jedność odniesień do modlitwy rodziców i nauczycieli religii w przedszkolu²⁵.

Rodzina jest bowiem pierwszym środowiskiem, w którym małe dziecko spotyka się z rzeczywistością modlitwy. Dziecko reaguje na modlitwę na swój sposób, chłonie otaczający świat, a odpowiednio wdrażane w klimat modlitwy potrafi wyrażać dziękczynienie i uwielbiać Boga²⁶.

W rozwoju modlitewnym dziecka ogromną rolę odgrywa postawa rodziców, ich świadectwo, przykład, pomoc w dostrzeżeniu Boga na co dzień. Są oni pierwszymi nauczycielami modlitwy²⁷. Jeśli dziecko widzi rodziców odmawiających modlitwę mechanicznie, z pośpiechem i bez skupienia, to naśladując ich także będzie się modlić bez większego przekonania²⁸, natomiast jeśli widzi rodziców skupionych i zaangażowanych w modlitwie, będzie odkrywać, że modlitwa jest dla nich czymś ważnym, a Bóg jest znaczącą osobą. Przykład modlących się rodziców kształtuje bowiem styl modlitwy dziecka, a więc cechy takie, jak pośpiech czy dostojna powaga, bagatelizowanie czy docenienie doniosłości, roztargnienie czy skupienie, odmawianie danych formuł bez zaangażowania lub z przekonaniem i osobistym przeżyciem²⁹. Dobrze, jeśli rodzice są nie tylko nauczycielami modlitwy, ale tymi, którzy żyją

²⁴ Por. R. E b n e r. *Bogu mogę wszystko powiedzieć*. Kielce 1999 s. 24.

²⁵ Por. A. H a j d u k. *Wychowanie liturgiczne w przedszkolu*. W: *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2005 s. 235.

²⁶ Por. I. W e r b i Ń s k i. *Modlitwa rodzinna*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. Ozorowski. Łomianki 1999 s. 280.

²⁷ Por. FC 60; KKK 2226.

²⁸ Por. KDK 48; P. P o r e b a. *Rodzina chrześcijańska „małym Kościołem”*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*. Red. F. Adamski. Kraków 1991 s. 190.

²⁹ Por. FC 39; Cz. W a l e s a. *Psychologiczna analiza rozwoju religijnego człowieka ze szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy*. W: *Psychologia religii*. Red. Z. Chlewiński. Lublin 1982 s. 177; t e n ż e. *Rozwój religijności człowieka*. T. 1: *Dziecko*. Lublin 2005.

modlitwą, dla których jest ona ważna i dlatego z miłości wdrażają w nią dzieci. Modlitwa wyrastająca z miłości do Boga prowadzi do głębokiej relacji z Bogiem i umacnia odniesienia członków rodziny między sobą³⁰.

3. MODLITWA DZIECKA JAKO NATURALNY ELEMENT CODZIENNEGO ŻYCIA

W wychowaniu religijnym małego dziecka odwołującym się do przebywania w kontakcie ze światem przyrody bardzo znaczące jest nie tylko ukazywanie świata przyrody jako daru dobrego Boga, ale również wprowadzanie dziecka w odkrywanie tajemnicy Boga, nauczenie sposobów nawiązywania kontaktu z Bogiem oraz ukazywanie różnorodnych możliwości pogłębiania kontaktu z Bogiem zwłaszcza poprzez modlitwę i liturgię³¹.

Dobrze zatem gdy dzieci odkrywają zarówno w środowisku rodzinnym, przedszkolnym, jak i parafialnym modlitwę jako naturalny element codziennego życia. Wówczas staje się ona następnym krokiem po interpretacji doświadczenia. Kiedy dziecko cieszy się światem przyrody i rozmawia o tym z rodzicami, to kolejnym elementem jest wyrażenie tego w modlitwie. Ciekawe przykłady takiego powiązania interpretacji oraz modlitwy znajdują się w przewodnikach metodycznych do nauczania religii w przedszkolach³² i w pierwszych klasach szkoły podstawowej³³. Interesującym przykładem może być jednostka 16: „Bóg daje nam piękny świat”³⁴, podczas której dziecko dostrzega w otaczającym świecie dary dobrego Boga, za które dziękuje Bogu swoimi słowami za otrzymane dary, tworzy modlitwę dziękczynienia i uwielbienia oraz wyjaśnia, dlaczego powinniśmy Bogu dziękować za

³⁰ Por. Werbniński. *Modlitwa rodzinna* s. 280.

³¹ Por. Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa Programowa Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 s. 16-19.

³² Zob. *Bóg kocha dzieci. Przewodnik metodyczny do podręcznika do nauki religii dla dzieci sześciolatek*. Red. E. Osewska, J. Stala. Kielce 2005; *Jestem dzieckiem Bożym. Przewodnik metodyczny do podręcznika do nauki religii dla dzieci pięcioletek*. Red. E. Osewska, J. Stala. Kielce 2005; *Kocham dobrego Boga. Przewodnik metodyczny do podręcznika do nauki religii dla dzieci sześciolatek*. Red. E. Osewska, J. Stala. Kielce 2006.

³³ Zob. *Jesteśmy rodziną Jezusa. Przewodnik metodyczny do podręcznika do nauki religii dla klasy I szkoły podstawowej*. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2008; *Jezus nas kocha. Przewodnik metodyczny do podręcznika do nauki religii dla klasy II szkoły podstawowej*. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2009; *Jezus przychodzi do nas we Mszy Świętej. Przewodnik metodyczny do podręcznika do nauki religii dla klasy III szkoły podstawowej*. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2010.

³⁴ Por. *Jesteśmy rodziną Jezusa. Przewodnik metodyczny do podręcznika do nauki religii* s. 91-95.

Jego dary. Wprowadzeniem w temat jest rozmowa na temat otrzymywanych przez dzieci prezentów oraz rozpakowywanie dużego, ozdobionego kokardą pudełka, które zawiera ilustracje, fotografie i naturalne przedmioty, np. kwiaty, owoce, liście, muszle. Po rozmowie z dziećmi na temat darów podarowanych im przez dobrego Boga, dzieci uczą się rymowanki: „Bóg nam prezent dał wspaniały, słońce, kwiaty i świat cały!”, śpiewają piosenkę o stworzeniu świata, a następnie katecheta podsumowuje: „Bóg podarował nam piękny świat, wszystkie rośliny, zwierzęta, wodę, powietrze, ziemię, całą przyrodę, słońce, gwiazdy, planety. Wszystko, co nam dał, było dobre, bo chciał, abyśmy cieszyli się światem, w którym żyjemy. Kiedy otrzymujemy od kogoś prezent, to mówimy: dziękuję. Otaczający nas świat jest prezentem od wspaniałego Boga, dlatego dziękujemy Mu za wszystko, co otrzymaliśmy”³⁵. Następnie katecheta zaprasza dzieci do modlitwy spontanicznej, w której powtarzają po każdym wezwaniu: „Dziękujemy Ci, dobry Boże”, np.:

„K.: Dobry Boże, dziękujemy Ci za zielone drzewa;

Dzieci: Dziękujemy Ci, dobry Boże

K.: Dobry Boże, dziękujemy Ci za smaczne owoce

Dzieci: Dziękujemy Ci, dobry Boże”³⁶.

Ponieważ dzieci są bardzo konkretne i lubią wyliczanki, ich modlitwa spontaniczna może zamienić się w swoistą litanię dziękczynienia Bogu. Wzmocnienie umiejętności modlitwy spontanicznej następuje przez opowiadanie głównej bohaterki, Zuzi, która referuje swoją wycieczkę z rodziną do lasu. Zarówno dla Zuzi, jak i dla całej rodziny jest naturalne i oczywiste, że odkrywając piękno drzew w lesie, poznając nowe zwierzęta, dziękuje Bogu za wszystkie Jego dary. Utrwaleniem, a zarazem dodatkową formą podziękowania Bogu staje się wspólna praca plastyczna dzieci, które rysują, nakleją, przypinają, przygotowane przez siebie elementy plastyczne obrazujące piękno świata, za które w szczególny sposób chcą podziękować Bogu. Natomiast na zakończenie katechezy pojawia się zachęta do wspólnej modlitwy wieczornej w rodzinie z podziękowaniem Bogu za piękny świat oraz zachęta do odkrywania jego darów³⁷.

Dla modlitwy małego dziecka równie ważna, co świadectwo rodziców, jest atmosfera w domu, sposób odnoszenia się do siebie członków rodziny³⁸.

³⁵ Por. *Jesteśmy rodziną Jezusa. Przewodnik metodyczny do podręcznika do nauki religii* s. 93.

³⁶ Tamże.

³⁷ Por. tamże s. 94-95.

³⁸ Por. *W e r b i ń s k i. Modlitwa rodzinna* s. 177.

Poprzez miłość rodziców dziecko stopniowo poznaje kochającego Boga, z którym chce przebywać i rozmawiać³⁹.

Ważne są również odczucia dziecka podczas modlitwy. Gdy kilkulatek modli się np. siedząc na kolanach matki, czuje się przyjęty, kochany i bezpieczny. Wszystkie te odczucia będą mu się pozytywnie kojarzyć z modlitwą, odniesie je do Boga i tego wszystkiego, co się z Nim wiąże. Takie skojarzenia uczuć są wprost niezatarte i dysponują dziecko do spotkania z Bogiem także w późniejszym życiu⁴⁰.

Dzieci przedszkolne i w pierwszych klasach szkoły podstawowej potrzebują stałego czasu, w którym domownicy modlą się. Najbardziej dogodnym momentem spotkania z Bogiem jest poranek i wieczór. W ten sposób dziecko kształtuje w sobie świadomość obecności Boga w całym dniu. Dziecko rozpoczyna z Nim dzień, prosząc o błogosławieństwo i kończy wieczornym podziękowaniem za wszystko, co się wydarzyło⁴¹. Zwłaszcza wieczór może stać się czasem poświęconym Bogu. Jest to bowiem czas wyciszenia przed snem. Wtedy dziecko przypomina sobie, co przeżyło w ciągu dnia, i jeśli rodzice pomogą mu odkryć w tych doświadczeniach Boga, dziecko chętnie wyrazi swą wdzięczność w modlitwie. Taka modlitwa znaczy dla dziecka tyle, że Bóg ma coś wspólnego z radością, jest jej przyczyną sprawczą. Opisanie doświadczenie sprawi, że dziecko zacznie samodzielnie wyrażać swoje przeżycia w modlitwie. Będzie chciało powierzyć Bogu rzeczy pozornie błahe, ale dla dziecka bardzo ważne, jak np. swojego misia. Gdy będziemy się z dzieckiem modlić w sposób tak bezpośredni, włączając wydarzenia dnia powszedniego, będzie ono mogło wytworzyć sobie taki obraz Boga, którego będzie mogło pokochać⁴².

Duże znaczenie będzie miała również modlitwa podejmowana z dziećmi w środowisku przyrodniczym. Dziecko zachwycone pięknem przyrody często chce wyrazić swój zachwyt i radość oraz dziękować od razu, bez odsuwania tego w czasie, gdyż kilka godzin stanowi dla małego dziecka nieomal „wieczność”. Podczas spaceru w parku, przebywania w ogrodzie botanicznym, w lesie, ogródku, dziecko może zatem wyrazić swoją krótką modlitwę, dziękując Bogu za to, co zwróciło jego uwagę, czym było olśniewające, np.: dobry Boże, dziękuję Ci za żółte kaczeńce; wspaniały Boże,

³⁹ Por. E. Osewska. *Wychowanie modlitewne dzieci w wieku przedszkolnym*. W: *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2005 s. 259.

⁴⁰ Por. M. Leist. *Pierwsze kroki ku Bogu*. Warszawa 1979 s. 67-68.

⁴¹ Por. Osewska. *Wychowanie modlitewne dzieci w wieku przedszkolnym* s. 269.

⁴² Por. Leist. *Pierwsze kroki ku Bogu* s. 14-15.

dziękuję Ci za czerwone tulipany; kochany Boże, dziękuję Ci za pachnące fiołki⁴³.

Należy także pamiętać, by modlitwa dziecka nie była zbyt długa. Kilkulatek bowiem jest w stanie skupić uwagę tylko zaledwie przez kilka minut. Uwaga dziecka przedszkolnego i w pierwszych klasach szkoły podstawowej jest jeszcze mimowolna, nietrwała, skupiona na silnych bodźcach, nie jest jeszcze bowiem podtrzymywana wysiłkiem woli. Dlatego też niezwykle ważne jest wzmacnianie uwagi dziecka w czasie modlitwy poprzez koncentrację na konkretnym przedmiocie, znaku czy symbolu. Pomocne będzie wpatrywanie się w obraz religijny, krzyż, płomień świecy czy też ilustrowana Biblia albo samodzielnie lub wspólnie wykonany rysunek⁴⁴.

Modlitwa małego dziecka może przybrać formę medytacji, do której dziecko ma naturalną skłonność, zarówno na podstawie obrazu, jak i wyobraźni czy słowa. Świadczy o tym chociażby nieustanne oglądanie tych samych obrazków, książek, słuchanie tych samych bajek i opowiadań. Stara się ono w ten sposób uzyskiwać wypowiedzi na temat poszczególnych obrazów i z tym związane coraz bardziej intensywne przeżycie. Chodzi tu nie o wiadomości, lecz o medytację, pozwalającą raz jeszcze przeżyć rzecz oglądaną czy opowiadaną. W okresie przedszkolnym i w pierwszych klasach szkoły podstawowej zdolność do silnych przeżyć jest motywem radości, jaką dziecko znajduje w medytacji⁴⁵.

Modlitwa kilkulatka powinna być urozmaicona, jednak nie wszystkie rodzaje modlitwy muszą się zawierać w jednym spotkaniu z Bogiem. Raczej stopniowo, zgodnie z rozwojem duchowym małego dziecka, modlitwa ma być rozbudowywana i wzbogacana, aby kilkulatek mógł uwielbiać Boga, dziękować za wszystko, co otrzymał, prosić i przepraszać⁴⁶. Ze względu na małą stabilność emocjonalną, w początkowych modlitwach przedszkolaka

⁴³ E. Osewska i J. Stala uważają, że „duże znaczenie ma również zastosowanie odpowiedniego języka w określeniu Boga. Z jednej strony nie należy posługiwać się zdrobnieniami, np. Boziulka, Boziunia, Bozia, ale również w przypadku dzieci przedszkolnych unikać sformułowania: Pan Bóg, Pan Jezus. Bowiem dla małego dziecka bliskie mu osoby to rodzice, rodzeństwo, dziadkowie, wujek i ciocia, zaś pan to ktoś, kto jest na zewnątrz domu, np. pan listonosz, pan doktor, pan strażak. Dlatego lepiej pozwolić małym dzieciom na stosowanie przymiotników określających jaki jest Bóg, np. dobry, wspaniały, kochający, jedyny, cudowny... W ten sposób z perspektywy psychologicznej Bóg staje się dziecku bliższy i bardziej dostępny, a tym samym upraszcza się droga do nawiązania z Nim kontaktu modlitewnego” (*Katecheza dzieci w wieku przedszkolnym* s. 77-78).

⁴⁴ Por. O s e w s k a. *Wychowanie modlitewne dzieci w wieku przedszkolnym* s. 269.

⁴⁵ Por. H a j d u k. *Wychowanie liturgiczne w przedszkolu* s. 235.

⁴⁶ Por. O s e w s k a. *Natura, treść, cele i zadania katechezy dzieci w wieku przedszkolnym* s. 302.

może dominować potrzeba uspokojenia, bliskości i bezpieczeństwa. Dopiero później, wraz z nabywaniem nowych doświadczeń, do modlitwy będą wprowadzane inne przeżycia (wdzięczność, zachwyt, podziękowanie)⁴⁷.

Ze względu na intensywny rozwój duchowy kilkuletnie dziecko chętnie się modli, gdy do modlitwy zostaje wprowadzone działanie. W takiej formie modlitwy dziecko zwraca się do Boga całą swoją osobą, każdym ruchem, gestem i dlatego angażuje do modlitwy całe swoje ciało⁴⁸. Dzięki temu dziecko może łatwiej wyrazić siebie. Odmawianie modlitw połączone z gestami ciała, gdzie wyrażane są emocje, myśli, uczucia, gdzie dziecko mówi całym sobą, daje dziecku możliwość postawienia pierwszego kroku dla osiągnięcia wewnętrznej modlitwy. Należy jednak zwrócić uwagę, by działania te były pełne szacunku. Klaskanie w dłonie, zapalenie świecy, strojenie ołtarzyka etc. może być autentyczną modlitwą, jeśli rodzice wcześniej wyjaśnią dziecku sens i cel takiej akcji⁴⁹.

W celu urozmaicenia modlitwy można posłużyć się różnymi formami wyrazu, na przykład pracami plastycznymi (rysowanie, wycinanie, naklejanie)⁵⁰. Dzięki takim sposobom modlitwy dziecko zdobywa nowe doświadczenie, stwierdza bowiem: Bóg rozumie mnie również bez słów⁵¹.

Także elementy muzyczne są lubianą przez dzieci formą modlitwy. Piosenki religijne są bardzo ważne, gdyż melodia potrafi dotrzeć do wnętrza dziecka i zainicjować procesy duchowe łatwiej niż teksty modlitw, które narażone są na mechaniczne powtarzanie⁵².

Kolejną formą modlitwy przedszkolaka są zabawy tematyczne. W zabawie tej postawa „na niby” zastępuje to, co dziecko chciałoby czynić naprawdę, dlatego też w tematycznej zabawie religijnej dziecko odtwarzające pewne sytuacje, np. modlitwę, wczuwa się w specyficzne role i przeżycia uaktywniając swoją uczuciowość, pamięć, wyobraźnię, inteligencję, wchodzi w jakąś atmosferę religijną, a nawet w pewien stosunek: dziecko–Bóg⁵³. Zabawa w życiu dziecka sprawia, że staje się ono podmiotem działania. Z tego działania wyrastają pozytywne i negatywne doświadczenia i uczucia, które stanowią wewnętrzną, ukrytą podstawę rozumowego przyjęcia lub odrzucenia

⁴⁷ Por. tamże s. 302.

⁴⁸ Por. H a j d u k. *Wychowanie liturgiczne w przedszkolu* s. 236.

⁴⁹ Por. O s e w s k a. *Wychowanie modlitewne dzieci w wieku przedszkolnym* s. 267-268.

⁵⁰ Por. tamże s. 260-261.

⁵¹ Por. L e i s t. *Pierwsze kroki ku Bogu* s. 72-73.

⁵² Por. O s e w s k a. *Wychowanie modlitewne dzieci w wieku przedszkolnym* s. 268.

⁵³ Por. W a l e s a. *Psychologiczna analiza rozwoju religijnego człowieka* s. 170.

jakiejś prawdy. Równocześnie dziecko doświadcza, w jakiej mierze właściwym podmiotem jego działań jest Bóg. W zabawie dziecko może wyrażać siebie werbalnie i niewerbalnie, może odgrywać role, różnicować wzajemne stosunki. Jego naturalna potrzeba komunikowania się pomaga dziecku doświadczać siebie samego, swoich kontaktów z innymi i z Bogiem – zabawa jest więc etapem w poszukiwaniu przez dziecko swojej drogi komunikowania się ze Stwórcą.

Modlitwa małego dziecka powinna być wyrażeniem siebie przed Bogiem i słuchaniem Jego głosu. Stąd też przymus modlitwy czy wyłączone recytowanie gotowych formuł jest ogromnym błędem. Modlitwa bowiem ma wpływać z treści życia dziecka i napełniać je radością⁵⁴.

*

Troska rodziców, opiekunów, dziadków, katechetów, nauczycieli religii o częsty kontakt dziecka z przyrodą jest nie tylko podstawą rozwoju fizycznego i psychicznego dziecka, ale również jego rozwoju religijnego. Odkrywanie Boga jako Dawcy świata i życia jest jednocześnie zainicjowaniem modlitwy dziękczynienia i uwielbienia. Zwłaszcza, że coraz częstsze zagubienie dziecka w świecie wirtualnym osłabia jego wrażliwość na świat realny, w tym piękno otaczającej przyrody. Potrzeba znacznie większych wysiłków niż jeszcze piętnaście czy dwadzieścia lat temu, aby wydobyć dziecko z bierności i aktywności ograniczonej głównie do gier komputerowych i otworzyć oraz uwrażliwić je na piękno i przestrzeń otaczającego świata przyrody.

BIBLIOGRAFIA

- Bóg w przedszkolu i szkole. Red. Z. Marek. Kraków 2000.
Dymara B., Michałowski S., Wollmon-Mazurkiewicz L.: Dziecko w świecie przyrody. Kraków 2010.
Edukacja w naturze, czyli jak pokochać, poznać, zrozumieć i chronić przyrodę. Red. J.W. Czartowski, J. Leśniewska. Warszawa 2002.
Handbook of Preschool Religious Education. Red. D. Ratcliff. Birmingham 1988.
Ostrowski M.: Ekologia rodziny. W: Rodzina bezcenny dar i zadanie. Red. J. Stala, E. Osewska. Radom 2006 s. 285-296.

⁵⁴ Por. E. Osewska. Wychowanie modlitwne dzieci w wieku przedszkolnym. dz. cyt., s. 271.

- Prijatelj E.: Psiholoska dinamika rasti v veri. Maribor 2008.
- Research in Religious Education. Red. L.J. Francis, W.K. Kay, W.S. Campbell. Leominster 1996.
- Tyrałska-Wojtyła E.: Wychowanie ekologiczne w przedszkolu. W: Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2005 s. 127-138.
- Waleśa Cz.: Psychologiczna analiza rozwoju religijnego człowieka ze szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy. W: Psychologia religii. Red. Z. Chlewiński. Lublin 1982 s. 143-180.
- Rozwój religijności człowieka. T. 1: Dziecko. Lublin 2005.
- Wychowanie dzieci w młodszy wieku szkolnym. Część I: Wychowanie ogólne. Część II: Wychowanie religijne i katecheza. Red. J. Stala. Tarnów 2006.
- Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym. Red. E. Osewska, J. Stala. Tarnów 2005.

NATURERFAHRUNGEN DES KINDES UND IHR AUSDRUCK IM GEBET

Zusammenfassung

Die Natur ist für das Kind im Vorschulalter wie auch in den ersten Grundschuljahren eine neue, unbekante Welt, die ihm gleichzeitig Raum für vergleichende und faszinierende Erlebnisse bietet. In diesem Zusammenhang präsentiert der vorliegende Artikel den Problemkreis um Grunderfahrungen des Kindes, die mit der Welt der Natur in Verbindung stehen. Werden derartige Erfahrungen entsprechend interpretiert, so finden sie nachfolgend im spontanen Gebet des Kindes ihren Ausdruck. Deshalb wird die Welt der Natur zunächst als Quelle der Faszination und Freude für das Kind vorgestellt und anschließend als Motiv für Anbetung und Danksagung.

Zusammengefasst von Józef Stala

Słowa kluczowe: dziecko, doświadczenie, przyroda, modlitwa.

Schlüsselwörter: Kind, Naturerfahrung, Natur, Gebet.

Key words: child, experience, nature, prayer.